

ЛІТЕРАТУРА

1. *Шарп У., Александер Г., Бэйли Дж.* Инвестиции: Пер. с англ. — М.: Инфра, 1997. — 1024 с.
2. *Гитман Л. Дж., Джонс М. Д.* Основы инвестирования: Пер. с англ. — М.: Дело, 1997. — 1008 с.
3. *Примостка Л. О.* Фінансовий менеджмент банку: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 1999. — 280 с.
4. *Хиггинс, Платонов.* Банковское дело: стратегическое руководство. — М.: Консалтбанкир, 1998. — 430 с.
5. *Панова Г. С.* Кредитная политика коммерческого банка. — М.: ИКЦ ДИС, 1997. — 462 с.
6. *Пернарівський О.* Роль та місце ризиків у кредитній політиці комерційного банку // Економіка, фінанси, право. — 1999. — № 3. — С. 12—15.
7. *Райс Т., Коилі Б.* Финансовые инвестиции и риск: Пер. с англ. — М., 1995. — 592 с.
8. *Бланк И. А.* Основы финансового менеджмента. — К.: Ника-Центр, 1999. — 512 с.
9. *Киселев В. В.* Коммерческие банки в России: настоящее и будущее. Банковская политика. Регулирование и управление. — М.: Финстат-информ, 1998. — 400 с.
10. *Мертенс А.* Инвестиции. — К., 1997. — 415 с.

Л. М. КИНДРАЦЬКА, канд. екон. наук

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ОБЛІКУ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Сучасний етап розвитку банківської системи України характеризується поступовим поворотом економіки до зовнішнього світу, усвідомленням її як залежної і водночас впливової частини світової господарської системи. Як інститут ринкової економіки комерційний банк — це складна господарська система; тож важливою умовою успішної діяльності системи в цілому є наявність ефективних методів управління. Обираючи можливі моделі управління, керівництво банку має враховувати, що до банківської діяльності залучено багато суб'єктів господарської діяльності, процес розрахунків між якими поза банками унеможлиблюється. Ця обставина значною мірою ускладнює пошук прийнятних моделей управління банком.

Зазвичай управління охоплює різноманітні функції, з-поміж яких однією з важливіших є облік, що забезпечує систему необхідною інформацією. Більше того, за умов становлення в Україні нової економічної системи, в основі якої ринкові відносини, облік поряд з контролем та аналізом діяльності набуває ознак активного економічного важеля управління. Так на рівні конкретного комерційного банку формується мікроекономічна модель управління. Ідеться про систему — банк, що здатна сама собою управляти. Навіть якби серед цілей банківської діяльності визначалась єдина: отримання прибутку, то досягнення її, минаючи облікові процедури — унеможлиблюється.

Вочевидь, у процесі функціонування банку розв'язується безліч різнопланових проблем, що потребують адекватної інформації відносно причин та наслідків їх впливу на фінансовий стан банку.

Єдиним можливим способом перевірки якості отриманої інформації є комплексний аналіз її впливу на характер прийнятих управлінських рішень.

Загалом облік визначають як сукупність правил, методик та процедур для вияву, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення та передачі інформації про операції банку як зовнішнім, так і внутрішнім користувачам. Отже, облік — це складна динамічна система, яка, однак, піддається суттєвим коригуванням як у методологічному, так і в методичних аспектах. Термін «система» (від грец. *systeme*) при дослівному перекладі означає ціле, сформоване з окремих частин. Коригування облікової системи зазвичай спричинює її подальше вдосконалення.

Як методологічний напрям дослідження облікової системи в наш час обирається системний підхід. Недостатньо, наприклад, удосконаливши процедури вияву інформації, вести мову про загальне вдосконалення системи в цілому. Разом з цим покращання механізмів дії кожного окремого елемента системи, зумовлює якісні зміни інших.

Термін «системний підхід» останнім часом набув значного поширення. Він являє собою методологічну орієнтацію дослідження, підґрунтям якої є розгляд об'єкта вивчення як сукупності взаємозалежних елементів, що діють як єдине ціле [1].

У вузькому розумінні система обліку формується із сукупності підсистем, що взаємозв'язані між собою. Загалом системі обліку притаманні риси господарського обліку, який являє собою кількісне відображення і якісну характеристику суспільного відтворення з метою управління ним.

Як зазначає професор В. Сопко, в економічній теорії господарський облік поділяють за різними ознаками. Найважливішим слід вважати поділ за видами, тобто йдеться про оперативний, статистичний та бухгалтерський облік. Зазначені види, формуючи єдину цілісну облікову систему охоплюють складний і багатогранний процес суспільного відтворення, забезпечуючи економічні та правові відносини суб'єктів господарювання [5, с.12]. У процесі управління господарюючим суб'єктом значне інформаційне навантаження несе і оперативний, і статистичний облік. Однак узагальнюючу інформацію про цей суб'єкт, про його місце в суспільних процесах, про зміни, що відбулися, про стан взаємозв'язків та взаємовідносин з іншими господарствами і врешті-решт про результати діяльності формує підсистема бухгалтерського обліку.

У широкому розумінні під системою обліку розуміємо систему, що складається із сукупності елементів з урахуванням їх достатності і взаємодії, яка є цілісністю, здатною самовдосконалюватися, і яка в процесі свого розвитку проходить послідовні етапи ускладнення і диференціації.

Вочевидь, певна сукупність елементів формує також систему і оперативного, і статистичного обліку. Однак важко віднайти в них певні закономірності, які загалом призвели б до єдиної методики їх застосування всіма господарюючими суб'єктами. Дійсно, оперативний облік забезпечує потреби управління на стадії здійснення господарського факту або процесу, а статистичний — формує нагромаджувальну інформацію для характеристики закономірностей і тенденцій розвитку господарюючого суб'єкта. І лише в бухгалтерському обліку господарські факти (явища і процеси) вивчаються за економічними законами, тому його теоретичною основою є загальна теорія виробництва [5, с.40]. Як показує досвід розвинутих країн і підтверджується практикою України, у міру досягнення цивілізованих ринкових відносин увага до системи бухгалтерського обліку буде невинно підвищуватися.

Зрештою систему бухгалтерського обліку загалом, як і банківського зокрема характеризуємо не інакше, як сукупність багатьох елементів: документація, інвентаризація, рахунки, подвійний запис, оцінка, калькуляція, звітність. Однак ця сукупність буде системою, якщо:

- 1) між елементами діють наперед визначені взаємозв'язки;
- 2) кожен з елементів усередині системи виконує цілком конкретні функції;

3) на виході, тобто у зовнішньому середовищі, система функціонує як єдине ціле.

Кожен із зазначених елементів відповідає наведеним умовам, отже, єдиним можливим способом удосконалення системи бухгалтерського обліку є повна взаємодія елементів як на вході, так і на виході з системи. Під поняттям «елемент» розуміємо мінімальний компонент облікової системи або максимальну межу її поділу. Стосовно системи бухгалтерського обліку, елемент не може бути описаний без урахування його функціональних характеристик. Важливо визначитись, для чого слугує елемент в межах цілого. Як мінімальна одиниця, елемент здатний до самостійного здійснення певної функції. Така функціональна характеристика дає уявлення про активність елемента в банківській системі. Зазвичай елементи системи бухгалтерського обліку характеризують попарно. Так, документація є способом первинного суцільного і неперервного відображення всіх об'єктів бухгалтерського обліку. З огляду на те, що окремі об'єкти не враховано в поточному обліку, функціональне навантаження несе такий елемент, як інвентаризація. Подібну характеристику можливо застосовувати щодо інших елементів: оцінки і калькуляції рахунків і подвійного запису, балансу та звітності. Елементи, виконуючи конкретні функції, разом з тим нерозривно пов'язані і доповнюють один одного і лише в комплексі забезпечують ефективне функціонування системи бухгалтерського обліку в цілому.

Варто сказати, що чіткої межі між процесом функціонування і процесом розвитку системи бухгалтерського обліку не існує, тож елементи можуть застосовуватися як для характеристики функціонування, так і для характеристики її розвитку. Разом з цим, з суто функціонального погляду, функціонування системи бухгалтерського обліку є рух, але на одному рівні, отже, проходить лише перерозподіл у системі. Так, облік об'єкта починається з документації, далі здійснюється його оцінювання, потім засобами калькуляції визначається вплив на собівартість банківського продукту, нарешті результат включається до балансу і деталізується в інших формах звітності. Донедавна методологічні дослідження стосувалися системи бухгалтерського обліку, який, по суті, виконував функції податкового.

Перехід системи управління економікою України в стадію вдосконалення й адаптації до умов ринку спричинив дестабілізацію багатьох її функцій. Пояснення цьому — багаторічний централізований підхід до управління. Облік як одна з найважли-

віших функцій управління практично перестав виконувати свою головну інформаційну роль безпосередньо для потреб управління.

Стало вкрай необхідним систему, за таких умов, вивести на інший, якісніший рівень функціонування. Об'єктивних умов для здійснення цього кроку за адміністративно-командної системи управління не існувало, більше того, радикально реформувати облікову систему просто не було потреби.

По-перше, облік будовався з урахуванням повної ієрархії підлеглості, чітко виконувалася функція реєстратора фактів господарської діяльності і складання звітності для вищих організацій.

По-друге, системі бухгалтерського обліку були притаманні всі риси податкового обліку: бухгалтерські проведення виконувались відповідно до норм податкового законодавства, а роль обліку по суті зводилася до виконання функцій державного цензора.

В умовах ринкових відносин необхідна якісно нова фінансова інформація про діяльність господарюючого суб'єкта, на базі якої можна не лише приймати управлінські рішення, а й використовувати її через інформаційні банки даних для аналізу ситуацій в економічній системі країни загалом. Вочевидь, що саме брак потрібної інформації спричинив організаційний поділ облікової системи бухгалтерського обліку на підсистеми: фінансовий, управлінський та податковий облік.

На вирішення методологічних проблем організації саме фінансового обліку, формування фінансової звітності, зручної, достовірної та аналітичної для ефективного її використання в системі управління якраз і націлена програма наближення українського обліку до міжнародних бухгалтерських стандартів.

Розвиток (чи вдосконалення) облікової системи передбачає зміну її пасивного стану. Ідеться про неможливість збереження існуючих форм функціонування, через що впровадження основ міжнародного обліку в облікову систему України загалом визнає еволюційний процес її розвитку.

Банківська система, як відомо, ще з 1 січня 1998 р. працює за новою системою обліку, в основі якої нові фінансові інструменти: метод нарахування, метод резервів та метод переоцінок. Здійснені зміни в банківському обліку проведено ще до затвердження Закону про банківський облік і фінансову звітність в Україні. Однак прийняття закону жодною мірою не спричинило необхідність перебудови вже відпрацьованої методики обліку банківських операцій. Пояснення цьому — урахування принципів системного підходу та міжнародних правил бухгалтерського обліку при обранні напрямів реформування облікової системи банків.

Важливо підкреслити, що методологічна основа обліку має бути єдиною для всіх суб'єктів господарської діяльності.

Трансформація загальних облікових норм у норми фінансового обліку не перекреслила відпрацьовані протягом десятиліть позитивні моменти.

Перехід до ведення обліку за міжнародними стандартами здійснено на твердій основі, що була сформована попередньою обліковою системою.

Ідеться про такі вимоги:

- наявність і доступність первинної інформації, що загалом не потребує створення нової системи первинного обліку;
- простота і доступність методу бухгалтерського обліку;
- повнота охоплення об'єкта обліку;
- забезпечення практичної достовірності і точності результатів господарської діяльності в межах діючої податкової системи;
- можливість зіставлення даних та їх аналізу.

Вочевидь, зазначені моменти складають основу реформованої системи обліку. До певної міри вони віддзеркалюють принципи міжнародного обліку, такі як: повнота бухгалтерського обліку, обачливість, безперервність, суттєвість. Це дає підставу стверджувати, що принципи — це не стандарти. Принципами закладається основа, на якій мають базуватися стандарти. Стандарти — це поняття більш конкретне. Це норми, правила і навіть рекомендації, згідно з якими мають формуватися заключні дані фінансової звітності [3]. Підкреслимо, фінансової звітності.

Зазначене свідчить, що міжнародні стандарти бухгалтерського обліку фінансової звітності, а отже й національні положення (стандарти) також, стосуються фінансової звітності. Зрозуміло, що норми фінансового підлягають регулюванню.

Нині в класифікації видів обліку є спроби відстежувати аналог теорії поділу влади: фінансовий облік — законодавча, управлінський — виконавча, податковий — судова.

Даний підхід має право на існування. Справді, національні положення (стандарти) мають формувати загальні правила (основи) ведення обліку всіма суб'єктами господарської діяльності. Механізм управлінського обліку відпрацьовується кожним господарюючим суб'єктом з урахуванням особливостей виробничого процесу. Податковий облік не виключає можливість його організації за одним з трьох варіантів: позасистемно, на позабалансових рахунках, на окремих субрахунках, що відкриваються до балансових рахунків.

Такий підхід не порушує загальних норм методу бухгалтерського обліку. Найпростіше це пояснюється тим, що як обороти, так і залишки за рахунками управлінського та податкового обліку до фінансової звітності не включаються. Добре описаний у спеціальній літературі з МСБО механізм дії принципу сталості бухгалтерського обліку. Він є також основоположним при затвердженні облікової політики кожним господарюючим суб'єктом. Дійсно, сталість бухгалтерського обліку є надійним, так би мовити, заслоном дуже швидким, часом не обдуманим змінам методик обліку. Однак цей принцип проявляє свою гальмівну силу при необхідності прийняття нових методологічних рішень. У сучасній літературі під методологією розуміють передусім методологію наукового пізнання, тобто вчення про принципи побудови, форми, способи науково-пізнавальної діяльності. Методологія науки дає характеристику компонентів наукового дослідження: його об'єкту, предмету, завдань, сукупності дослідницьких засобів (прийомів), необхідних для розв'язання конкретної проблеми. Система бухгалтерського обліку як предмет наукового дослідження перетворюється на предмет пізнання, вивчення та раціоналізації. З огляду на сказане цілком зрозумілими і виправданими є зміни, здійснені в обліковій системі банків у процесі реформування цієї системи. По суті, йдеться про вдосконалення та раціоналізацію системи загалом, що зумовлено певними змінами в методології обліку.

Необхідність і логічність комплексного підходу до реформування облікової системи банків диктується, однак, не лише причинами методологічного характеру, а й суто прикладними аспектами бухгалтерської діяльності, пов'язаними із змінами в банківській діяльності.

Банк, будучи фірмою особливого типу, надає послуги шляхом комбінування функцій виробництва, з одного боку, і фірмою, що виконує чітко визначені банківські послуги — з іншого. Як особливому сегменту фінансового ринку банкам властиві передусім специфічні функції. Так, традиційними функціями банків в економіці є трансформація заощаджень у платежі, гарантійні агентські операції.

Розширення спектра банківських послуг на сучасному етапі проходить шляхом нарощування таких операцій, як трастові, консультативні, лізингові, страхові, брокерські. Помітними стали нові тенденції в розвитку банків: зростання конкуренції, автоматизація банківського обслуговування, а звідси і зростання вартості банківських послуг. У сучасній ринковій економіці змінюються не лише функції банків, а й функції банківської клієнтури. Це спричинює динамічний розвиток банківської сфери в економіці України, як і загалом у світі. Для підвищення дохідності активних операцій, банкам необхідно не лише постійно переглядати

політику залучення коштів, але працювати над збереженням нормативного рівня ліквідності.

З огляду на сказане помітним стає елемент невизначеності, що його містить методологія бухгалтерського обліку. Суть його в тому, що методологія загалом дещо відстає від змісту оновленої господарської діяльності, що нині будується на засадах ринкової економіки. Отже, зміни в методології завжди зумовлюються певними причинно-наслідковими зв'язками. Саме так можливо пояснити необхідність радикальних змін у системі обліку, що успішно здійснені в банківському секторі та які розпочалися і в інших сферах економіки України. На противагу прийнятій у нас організаційній структурі управління підприємством, бухгалтерія в західній фірмі повністю виконує обов'язки планового відділу й аналітичних служб. Це досягається високою кваліфікацією бухгалтерських кадрів, які зазвичай обіймають високі посади в управлінських структурах бізнесу.

Визначаючи облік як систему, цілком очевидно, що трансформація національної системи обліку в міжнародні стандарти не може бути здійснена одномоментно. Маємо досліджувати механізм дії реформованої системи і, так би мовити, старої. Системний підхід при дослідженні має враховувати, що реформована система не може виникнути відразу. У своєму становленні вона проходить кілька фаз.

На першій фазі акцент робиться на відпрацьованій методології старої системи, визначається чинник складності аналітичної роботи бухгалтера, окреслюються можливі напрями діагностики фінансового стану підприємства.

Банки успішно минули цю фазу. Передусім проведено «діагностику» дебіторської та кредиторської заборгованості, якості кредитного та інвестиційного портфелів. Було прийнято рішення про формування резервів під сумнівну заборгованість. Відпрацьовано механізм записів за контррахунками, які внесено до чинного Плану рахунків бухгалтерського обліку комерційних банків. Залишки за цими рахунками зменшують облікову вартість відповідного активу, відтак у балансі банку показуються з від'ємним значенням.

Упровадження методики обліку доходів та витрат банку за методом нарахування спричинило формування у фінансовій звітності показника економічного прибутку, а переоцінювання активів за ринковими цінами (на дату складання звітності) призвело до адекватних змін у капіталі банку.

Засобами нових фінансових інструментів, що економічно впливають на фінансовий стан банку, забезпечено формування

реальних показників діяльності. Це призвело до зростання ініціативи банків відносно відпрацювання положень власної облікової політики як сукупності визначених у межах чинного законодавства принципів, методів і процедур, що використовуються установою банку для складання та подання фінансової звітності [2].

На цій фазі проходило опрацювання методик обліку банківських операцій з урахуванням запроваджених змін у методології обліку. Однак процес створення нової системи на першій фазі завершитись не може. Проходить послідовне вилучення облікових норм старої системи і формується база для утвердження реформованої системи. На другій фазі проходять глибинні зміни, нарощується нова якість реформованої системи шляхом зміцнення контрольної функції обліку за всіма здійснюваними банківськими операціями від моменту їх початку і до включення результату за ними до фінансової звітності. На відміну від підприємства, в банках низька ймовірність нагромадження помилок, оскільки діє кілька зон контролю. Отже, проявляються функціональні закони облікової системи, зміст яких, визначають роль кожного з елементів. На третій фазі відпрацьовується механізм взаємозв'язку контрольної функції бухгалтерського обліку з її інформаційною та аналітичною функціями. Функція в перекладі з латинської (*functio*) означає виконання, здійснення будь-чого. В енциклопедичному словнику функція визнається як зовнішній прояв властивостей об'єкта в даній системі відносин [4].

В економічній системі функція є способом реалізації її внутрішньої глибинної сутності в реальній дійсності. Функція — це, так би мовити, ідеальна норма поведінки системи у сприятливих економічних умовах. Вочевидь, при взаємодії контрольної, інформаційної та аналітичної функцій можливо забезпечити реалізацію всього потенціалу, що визначений для системи бухгалтерського обліку. З огляду на сказане дуже важливо встановити адекватність її функцій внутрішньому економічному змісту за умов ринкових відносин.

Так, інформаційна функція бухгалтерського обліку на практиці проявляється через механізм нагромадження, опрацювання, групування економічної інформації і, врешті-решт, включення підсумкових даних до фінансової звітності. Підкреслимо, що на вдосконалення інформаційної функції передусім спрямовувалась Програма реформування бухгалтерського обліку в банківській системі України. Початковим етапом регулювання облікових питань стало відпрацювання вхідних інформаційних потоків про стан облікової системи в єдиний центр — бухгалтерію банку,

відтак визначено ступінь забезпечення необхідною інформацією за обсягом та структурою. Забезпеченість вихідною інформацією визначалась з огляду на показники, які передбачені в різних формах звітності. Вочевидь, ідеться не лише про показники фінансової звітності. Ураховувалась об'ємна структура також оперативної статистичної звітності. Це спричинило зміни в організації аналітичного обліку банків, що адекватно вплинуло на механізм прояву аналітичної функції системи «Бухгалтерський облік».

Вихідною й однією з важливих передумов раціональної організації на практиці функцій системи «Бухгалтерський облік» є економічно обґрунтована облікова політика. Методичні аспекти облікової політики являють собою сукупність конкретних і взаємозв'язаних між собою норм (правил) ведення обліку господарських операцій. Порядок застосування різних варіантів облікової політики безпосередньо впливає на контрольну й аналітичну здатність інформаційної бази бухгалтерських даних формувати достовірні показники фінансово-господарської діяльності з урахуванням реального стану активів, зобов'язань та капіталу комерційного банку.

Банкам, як і іншим суб'єктам господарської діяльності, необхідно враховувати, що система «Бухгалтерський облік» підпадає під постійні зміни і модифікації у відповідь на зміни соціальних і економічних потреб [6]. Отже, діючі принципи, методи і процедури, що використовуються установою банку для складання та подання фінансової звітності (а це, як зазначено вище, становить зміст облікової політики банку) будуть удосконалюватися і надалі, а нові, адекватні потребам ринкових відносин — відпрацьовуватись та поступово впроваджуватись в облікову практику господарюючих суб'єктів. Це загалом визначає діалектичний метод пізнання системи «Бухгалтерський облік».

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абалкин Л. И.* Стратегия реформ заменена стратегией выживания // Бизнес и банки. — 1995. — № 10. — С. 1—2.
2. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України: Постанова Правління Національного банку України від 30 груд. 1998 р. за № 566 // Збірник законодавчих і нормативних документів НБУ. — К., 1999. — Вип. 3. — С. 14.
3. *Грачова Р.* Від принципів до стандартів // Галицькі контракти. — 1999. — № 20. — С. 25.

4. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров; Редкол.: А. А. Гусев и др. — 4-е изд. — М.: Советская энциклопедия, 1987. — С. 141.

5. *Сопко В. В.* Бухгалтерський облік: Навч.-метод. посібник. — К.: КНЕУ, 1998.

6. *Бернстайн Л. А.* Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация: Пер. с англ. — М.: Финансы и статистика, 1996. — С. 32.

А. В. МАКСИМЕНКО, аспірантка

МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОГО РЕЗУЛЬТАТУ ВАЛЮТНИХ ОПЕРАЦІЙ

Динамічний процес розвитку і трансформації валютного ринку зумовлений структурною перебудовою української економіки. Комерційним банкам як спеціалізованим фінансовим інститутам у цьому процесі відводиться особлива роль: це потребує не тільки осмислення й оцінювання змін, що відбуваються під час еволюції специфічних форм прояву валютних операцій, а й використання дієвих механізмів їх оцінювання. Вони мають забезпечувати повне і всебічне відзеркалення змісту валютних операцій у бухгалтерському обліку, який є джерелом інформації для контролю і прийняття виважених управлінських рішень.

Певна річ, кінцевою метою валютних операцій, як і будь-яких інших видів діяльності комерційного банку є отримання доходу, а отже і прибутку. Фінансовий результат від валютних операцій буває двох типів: за завершеними операціями на валютному ринку або зміни валютних курсів.

Метод розрахунку фінансових результатів банку тісно пов'язаний з системою обліку валютних операцій. Донедавна доходи банку від обмінних операцій визначались як різниця між курсом купівлі та курсом продажу валюти (маржа). Сьогодні доходи визначаються і при проведенні односторонньої операції (приміром купівлі валюти). Іноді банки поєднують індивідуальні операції, здійснювані з клієнтами, із зворотними операціями, що здійснюються на міжбанківському валютному ринку. У цьому разі досить просто визначити прибуток від двох операцій уже з моменту початку їх виконання. Це є маклерство, що базується на принципі врівноваження основних сум. Однак більшість операцій з іноземною валютою не врівноважуються з іншими операціями. Це означає, що валютна позиція здебільшого